

ВИМІРЮВАННЯ РІВНЯ РОЗВИТКУ МАЛОГО БІЗНЕСУ РЕГІОНУ

У статті презентуються методичні рекомендації щодо вимірювання рівня розвитку малого бізнесу у містах та районах Закарпатської області, в основі яких лежить побудова й розрахунок синтетичного показника – індексу розвитку малого бізнесу. Цей показник дозволяє розробити диференційований підхід до управління розвитком малого бізнесу в межах регіону.

Ключові слова: малий бізнес, індекс, бізнес-середовище.

Транскордонне співробітництво в Україні здійснюється в умовах суттєвих диспропорцій соціально-економічного розвитку прикордонних регіонів, рівня зайнятості населення прикордонних регіонів України і сусідніх держав, що призводить до соціальної нестабільності. Одним із можливих шляхів вирішення зазначених проблем є сприяння розвитку малого та середнього підприємництва, що визначено як одне з важливих завдань Державної програми розвитку транскордонного співробітництва на 2011–2015 роки [1].

Підтримка та розвиток малого підприємництва, розвиток транскордонного співробітництва та формування сучасної інфраструктури, зменшення соціально-економічних міжрегіональних диспропорцій є також основними завданнями Програми економічного та соціального розвитку Закарпатської області на 2011 рік [2].

Завдання вдосконалення управління розвитком малого бізнесу в регіоні й формування його раціональної структури обумовлюють необхідність оцінки його розвитку на цій території та ефекту від витрачених коштів.

Зважаючи на недосконалість інформаційної бази оцінки стану та ефективності управління розвитком малого бізнесу в регіоні, ми пропонуємо застосувати метод оцінки, заснований

на доступних економічних та соціальних показниках, з використанням також результатів вибіркового соціологічного дослідження.

При плануванні, розробленні та реалізації політики підтримки малого бізнесу на рівні регіону необхідним є застосування диференційованого підходу до кожної групи територій. Неоднорідність умов розвитку малого бізнесу у різних містах і районах Закарпатської області потребує розроблення відповідного інструментарію оцінювання. Оцінка стану малого підприємництва в регіоні потребує використання таких методологічних засад, які б забезпечили об'єктивність територіальних порівнянь і висновків.

Серед оціночних індикаторів, які використовуються в наукових дослідженнях, поширеними є статистичні індекси. Індексний метод – це комплексна характеристика відносної зміни явищ у часі, просторі або в порівнянні з яким-небудь еталоном таких явищ, які внаслідок наявності функціональної залежності між ними представлені системою взаємопов'язаних показників за принципом представлення інтегрального результату через його складові [3].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Застосування індексного методу набуває поширення при дослідженні вітчизняними науковцями соціально-економічних явищ і процесів у регіонах. Так, колективом учених Ради з вивчення продуктивних сил України під керівництвом Е. Лібанової розроблено методику вимірювання індексу людського розвитку (ІЛР) та його складових у регіонах України [9]; Л. Семів запропоновано методичний інструментарій розрахунку регіонального індексу інноваційної якості людських ресурсів (ІЯЛР) [11], Н.М. Дочинець розроблено методику вимірювання розвитку консюмеризму в регіоні [6]. У. Садовою наведено методику визначення індексу ефективізації регіональної соціальної політики [10]. Проблеми оцінки ефективності державної підтримки малого підприємництва розглядалися вченими під керівництвом А. Дадашева [5].

Мета дослідження. Запропонувати методичні рекомендації щодо вимірювання розвитку малого бізнесу на територіях регіону, в основі якого лежить побудова й розрахунок синтетичного показника – регіонального індексу розвитку малого бізнесу.

Основні результати дослідження. Технологія розрахунку регіонального індексу розвитку малого бізнесу (ІРМБ) у розрізі міст і районів регіону передбачає такі етапи:

- розроблення системи показників для розрахунку ІРМБ;
- виділення компонент ІРМБ;
- добір і розрахунок складових індикаторів компонент ІРМБ;
- нормування показників.
- Визначення і кількісна оцінка пріоритетів у розробленій системі показників;
- визначення внеску кожної компоненти ІРМБ до кінцевого результату;
- визначення значимості індикаторів у рамках окремих компонент ІРМБ.
- Розрахунок компонент ІРМБ.
- Розрахунок інтегрального показника – регіонального індексу розвитку малого бізнесу в розрізі міст і районів регіону.

Важливим етапом методики розрахунку ІРМБ є побудова узагальнюючих показників, які характеризують кожний з основних аспектів розвитку малого бізнесу в регіоні. Виділення компонент ІРМБ дозволяє уникнути надмірного інформативного обтяження основного показника при забезпеченні комплексного підходу до характеристики територіальних особливостей розвитку малого бізнесу та мінімізації впливу випадкових обставин. До того ж, такий підхід дозволяє визначити рейтинг кожного міста і району в регіоні як за загальним рівнем розвитку малого бізнесу, так і за окремими його складовими.

Основними факторами розвитку малого бізнесу визначено такі:

- економічні фактори розвитку малого бізнесу на території;
- соціальні фактори розвитку малого бізнесу на території;
- фактори транзакційних витрат малого бізнесу на території;
- фактори настроїв суб'єктів малого бізнесу в окремих містах і районах регіону.

Характеристика кожного з факторів розвитку малого бізнесу у містах і районах області забезпечується використанням його складових індикаторів (таблиця 1).

Таблиця 1

Система показників для розрахунку регіонального ІРМБ у розрізі міст і районів Закарпатської області

Компоненти		Показники	Напрямок впливу	Джерело інформації
Компонента пріоритетного значення	1. Економічні фактори	1.1. Кількість малих підприємств на 10 тис. осіб наявного населення	Стимулятор	Статистичні дані
		1.2. Зростання (зменшення) кількості малих підприємств до попереднього року	Стимулятор	Статистичні дані
		1.3. Кількість малих підприємств, що реалізовували продукцію та надавали послуги до загальної їх кількості	Стимулятор	Статистичні дані
		1.4. Питома вага обсягу реалізованої продукції (робіт, послуг) малими підприємствами в містах і районах області у загальному показнику території	Стимулятор	Статистичні дані
		1.5. Обсяг реалізованої продукції (робіт, послуг) малими підприємствами на душу населення	Стимулятор	Статистичні дані
		1.6. Валові капітальні інвестиції в основний капітал на малих підприємствах	Стимулятор	Статистичні дані
		1.7. Темпи зростання валових капітальних інвестицій в основний капітал на малих підприємствах	Стимулятор	Статистичні дані

		1.8. Витрати на інновації та інформатизацію	Стимулятор	Статистичні дані
		1.9. Питома вага прибуткових малих підприємств	Стимулятор	Статистичні дані
		1.10. Фінансовий результат території (сальдо)	Стимулятор	Статистичні дані
		1.11. Надходження до бюджету єдиного податку	Стимулятор	Статистичні дані
Компонента пріоритетного значення	2. Соціальні фактори	2.1. Рівень зайнятості на малих підприємствах, відсотків до кількості населення у працездатному віці	Стимулятор	Статистичні дані
		2.2. Кількість зайнятих на малих підприємствах	Стимулятор	Статистичні дані
		2.3. Приріст кількості зайнятих на малих підприємствах	Стимулятор	Статистичні дані
		2.4. Середньомісячна заробітна плата	Стимулятор	Статистичні дані
		2.5. Зростання середньомісячної заробітної плати	Стимулятор	Статистичні дані
		2.6. Кількість зареєстрованих суб'єктів підприємницької діяльності-фізичних осіб на 10 тис. осіб наявного населення	Стимулятор	Дані Держпідприємництва
		2.7. Зростання (зменшення) кількості зареєстрованих суб'єктів підприємницької діяльності-фізичних осіб	Стимулятор	Дані Держпідприємництва
Компонента підтримуючої дії	3. Фактори транзакційних витрат	3.1. Витрати пошуку інформації (витрати на пошук інформації про ринкову ситуацію, а також втрати від неповноти інформації)	Дестимулятор	Соціологічне вибіркове опитування
		3.2. Витрати ведення переговорів і укладення контрактів (у тому числі витрати на юридичне й нелегальне оформлення угод)	Дестимулятор	Соціологічне вибіркове опитування
		3.3. Витрати на реєстрацію бізнесу	Дестимулятор	Соціологічне вибіркове опитування
		3.4. Витрати на отримання ліцензії, дозволів, висновків	Дестимулятор	Соціологічне вибіркове опитування
		3.5. Витрати, пов'язані з доступом до приміщень і земельних ділянок комунальної власності	Дестимулятор	Соціологічне вибіркове опитування

Компонента підтримуючої дії	4. Фактори настроїв суб'єктів малого бізнесу	4.1. Частка респондентів, які вважають, що місцева влада зацікавлена у розвитку підприємництва	Стимулятор	Соціологічне вибіркове опитування
		4.2. Частка респондентів, які вважають, що місцева влада допомагає тим, хто починає власну справу	Стимулятор	Соціологічне вибіркове опитування
		4.3. Частка респондентів, які вважають, що місцева влада створює рівні умови для всіх	Стимулятор	Соціологічне вибіркове опитування
		4.4. Частка респондентів, які вважають, що місцева інфраструктура сприяє розвитку бізнесу	Стимулятор	Соціологічне вибіркове опитування
		4.5. Частка респондентів, які оцінюють ефективність державної підтримки малого бізнесу як низьку	Дестимулятор	Соціологічне вибіркове опитування
		4.6. Частка респондентів, які вважають, що програми сприяння розвитку малого підприємництва забезпечують поліпшення умов діяльності суб'єктів малого бізнесу	Стимулятор	Соціологічне вибіркове опитування

Слід зазначити, що до системи показників для розрахунку ІРМБ включені не лише позитивні характеристики розвитку малого бізнесу (стимулятори), а й негативні (дестимулятори). Це зумовлено тим фактом, що останні несуть досить цінну інформацію щодо небажаних, але наявних факторів розвитку малого бізнесу у регіоні, тому їх врахування є актуальним.

Розроблена система показників допускає внесення у майбутньому необхідних коригувань і доповнень, пов'язаних зі змінами внутрішнього і зовнішнього середовища розвитку малого бізнесу в регіоні та відповідними змінами методології досліджень зовнішнього середовища його функціонування.

Враховуючи те, що майже всі показники розвитку малого бізнесу є іменованими величинами, необхідною процедурою методики є попереднє нормування відібраних показників, яке забезпечує співвимірність сформованої інформаційної бази.

Нормування виконується за різними формулами для

показників-стимуляторів та показників-дестимуляторів. Це пов'язано з необхідністю уніфікації тих складових, за якими ранжування здійснюється від максимального до мінімального значень, та тих, за якими воно виконується в протилежному напрямку (показники-стимулятори знаходяться у прямому зв'язку з індексом розвитку малого бізнесу, показники-дестимулятори – в оберненому). Чим вище значення показника-стимулятора, тим вищий рівень розвитку досліджуваного об'єкта.

Нормування показників-стимуляторів здійснюється за формулою (1).

$$\tilde{x}_{kij} = \frac{x_{kij} - x_{kj \min}}{x_{kj \max} - x_{kj \min}} \quad (1)$$

де \tilde{x}_{kij} – нормований i -тий показник k -тої компоненти ІРМБ на j -й території;

x_{kij} – значення i -го показника k -тої компоненти ІРМБ на j -й території;

$x_{kj \min}$ – мінімальне значення i -го показника k -тої компоненти ІРМБ на j -й території;

$x_{kj \max}$ – максимальне значення i -го показника k -тої компоненти ІРМБ на j -й території.

Нормування показників-дестимуляторів здійснюється за формулою (3.2.).

$$\tilde{x}_{kij} = \frac{x_{kj \max} - x_{kij}}{x_{kj \max} - x_{kj \min}} \quad (2)$$

Розрахунок компонент ІРМБ – показників, які характеризують окремі аспекти розвитку малого бізнесу, здійснюється за формулами (3), (4), (5) і (6).

$$I_{1j} = \sum_{i=1}^1 \tilde{x}_{kij} W_{kij} \quad (3)$$

$$I_{2j} = \sum_{i=1}^7 \tilde{x}_{kij} W_{kij} \quad (4)$$

$$I_{3j} = \sum_{i=1}^5 \tilde{x}_{kij} W_{kij} \quad (5)$$

$$I_{4j} = \sum_{i=1}^6 \tilde{x}_{kij} W_{kij} \quad (6)$$

де $j = \overline{1,18}$,

I_{kj} – значення k -ї компоненти ІРМБ на j -й території;

W_{kij} – вага, з якою i -тий показник k -ї компоненти враховується при розрахунку I_{kj} .

Результативний показник – регіональний індекс розвитку малого бізнесу у розрізі міст і районів регіону I_j – розраховується, виходячи з відносних показників окремих його аспектів I_{kj} , за формулою (7).

$$I_j = \sum_{k=1}^4 I_{kj} W_{kj} \quad (7)$$

де W_{kj} – коефіцієнт ваги k -ї компоненти ІРМБ.

Теоретично існує багато способів розрахунку ваг показників, з якими вони враховуються в інтегральному показнику. Одним із найпоширеніших є метод експертних оцінок.

Визначення і кількісна оцінка пріоритетів у розробленій системі показників експертним методом показали, що найважливішою складовою розвитку малого бізнесу є компонента економічних факторів розвитку малого бізнесу на відповідній території: цей індикатор впливає на ІРМБ з вагою, що рівна 0,4. Слабший вплив на визначення місця регіону на шкалі індексів розвитку малого бізнесу здійснюють соціальні фактори розвитку малого бізнесу, вага яких – 0,35; вагові коефіцієнти фактору транзакційних витрат та фактору настроїв суб'єктів малого бізнесу відповідно складають 0,15 та 0,1.

Пріоритет економічного аспекту розвитку малого бізнесу у системі індикаторів ІРМБ обґрунтовується тим, що саме він виступає основним показником розвитку підприємництва у регіоні. Економічні показники характеризують кінцеві результати впливу багатьох факторів на розвиток малого бізнесу, в тому числі і транзакційні витрати, настрої суб'єктів малого бізнесу, підтримку з боку державних органів. Від економічних показників залежить і соціальний ефект, який створює малий бізнес в економіці регіону чи країни. Економічний аспект розвитку у значній мірі визначає ситуацію щодо трьох інших компонент регіонального розвитку малого бізнесу.

Вагові коефіцієнти визначені за допомогою методу експертних оцінок. Ефективність застосування експертних оцінок у прогнозуванні забезпечується такими їх характеристиками [4]: об'єктивність; надійність; емпірична обґрунтованість; структурованість оцінок; відкритість. Експертне оцінювання передбачає кількісне вираження переваг суб'єкта при визначенні ступеня прояву тієї чи іншої ознаки об'єкта дослідження. Нами обрано таку форму оцінювання як послідовне порівняння [4]. При послідовному порівнянні найважливіший об'єкт отримує оцінку, яка дорівнює максимальній оцінці шкали, решта об'єктів отримують оцінки, які монотонно знижуються. Коли n експертів оцінюють m об'єктів за шкалою, де r – максимальна оцінка ($r < m$), яку отримує найважливіший об'єкт, то наступні об'єкти отримують оцінки $r-1$, $r-2$, ..., $r-m+1$. Середньозважена оцінка j -го об'єкта обчислюється як добуток середньої оцінки об'єкта на коефіцієнт використання шкали, який дорівнює відношенню суми експертних оцінок до максимально можливої суми оцінок (формула 8):

$$\overline{P}_j = \frac{\sum_{i=1}^n P_{ij}}{n} * \frac{\sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^m P_{ij}}{S_{\max}}, \quad (8)$$

де P_j - оцінка i – тим експертом j -го об'єкта;

$$S_{\max} = \frac{n * m(2r - m + 1)}{2}. \quad [4].$$

Вагові коефіцієнти показників у рамках компонент регіонального ІРМБ не є рівнозначними (таблиця 2).

Таблиця 2

Значення вагових коефіцієнтів індикаторів регіонального ІРМБ

№ п/п	Показник	Коефіцієнт ваги	
		W_{kj}	W_{kij}
1.	Компонента економічних факторів	0,4	
1.1.	Кількість малих підприємств на 10 тис. осіб наявного населення		0,08
1.2.	Зростання (зменшення) кількості малих підприємств до попереднього року		0,09
1.3.	Кількість малих підприємств, що реалізовували продукцію та надавали послуги, до загальної їх кількості		0,13
1.4.	Питома вага обсягу реалізованої продукції (робіт, послуг) малими підприємствами в містах і районах області у загальному показнику території		0,12
1.5.	Обсяг реалізованої продукції (робіт, послуг) малими підприємствами на душу населення		0,11
1.6.	Валові капітальні інвестиції в основний капітал на малих підприємствах		0,07
1.7.	Темпи зростання валових капітальних інвестицій в основний капітал на малих підприємствах		0,09
1.8.	Витрати на інновації та інформатизацію		0,06
1.9.	Питома вага прибуткових малих підприємств		0,1
1.10.	Фінансовий результат (сальдо)		0,9
1.11.	Надходження до бюджету єдиного податку		0,06
2	Компонента соціальних факторів	0,35	
2.1.	Рівень зайнятості на малих підприємствах, відсотків до кількості населення у працездатному віці		0,1
2.2.	Кількість зайнятих на малих підприємствах		0,1
2.3.	Приріст кількості зайнятих на малих підприємствах		0,15

2.4.	Середньомісячна заробітна плата		0,1
2.5	Зростання (зменшення) середньомісячної заробітної плати		0,2
2.6	Кількість зареєстрованих суб'єктів підприємницької діяльності-фізичних осіб на 10 тис. осіб наявного населення		0,15
2.7	Зростання (зменшення) кількості зареєстрованих суб'єктів підприємницької діяльності-фізичних осіб		0,2
3	Компонента транзакційних витрат	0,15	
3.1	Витрати пошуку інформації (витрати на пошук інформації про ринкову ситуацію, а також втрати від неповноти інформації)		0,1
3.2	Витрати ведення переговорів і укладення контрактів (у тому числі витрати на юридичне й нелегальне оформлення угод)		0,11
3.3	Витрати на реєстрацію бізнесу		0,21
3.4	Витрати на отримання ліцензії, дозволів, висновків		0,33
3.5	Витрати, пов'язані з доступом до приміщень і земельних ділянок комунальної власності		0,25
4	Компонента настроїв суб'єктів малого бізнесу	0,1	
4.1	Частка респондентів, які вважають, що місцева влада зацікавлена у розвитку підприємництва		0,12
4.2.	Частка респондентів, які вважають, що місцева влада допомагає тим, хто починає власну справу		0,12
4.3	Частка респондентів, які вважають, що місцева влада створює рівні умови для всіх		0,2
4.4	Частка респондентів, які вважають, що місцева інфраструктура сприяє розвитку бізнесу		0,25
4.5	Частка респондентів, які оцінюють ефективність державної підтримки малого бізнесу як низьку		0,16
4.6	Частка респондентів, які вважають, що програми сприяння розвитку малого підприємництва забезпечили поліпшення умов діяльності суб'єктів малого бізнесу		0,15

Висновки

Отже, використання в практиці методичного інструментарію оцінки рівня розвитку малого бізнесу, в основі якої лежить розрахунок регіонального ІРМБ, дає змогу проводити територіальні порівняння з метою визначення зон регіону, котрі в першу чергу потребують покращення тих чи інших

аспектів розвитку малого бізнесу. Зазначений індекс може бути використаний також для оцінки ефективності реалізації регіональних програм розвитку малого підприємництва. Розроблена система показників є відкритою і допускає внесення у майбутньому необхідних змін і доповнень відповідно до змін зовнішнього середовища розвитку малого бізнесу та методики його дослідження.

Список використаних джерел

- 1) Державна програма розвитку транскордонного співробітництва на 2011–2015 роки. Постанова Кабінету Міністрів України від 1 грудня 2010р. №1088.–Електронний ресурс. Режим доступу: <http://www.odpa.if.ua>
- 2) Програма економічного та соціального розвитку Закарпатської області на 2011 рік.– Електронний ресурс. Режим доступу:<http://www.carpathia.gov.ua/ua/367.htm>
- 3) Андрієнко В.Ю. Статистичні індекси в економічних дослідженнях. – К, 2004 р. – 119 с. – С. 13.
- 4) Бешелев С.Д., Гурвич Ф.Г. Математико-статистические методы экспертных оценок. – М.: Статистика, 1980. - 88 с.
- 5) Дадашев А., Гловацкая Н., Лазуренко С., Нешиной А., Эффективность поддержки малого предпринимательства// Вопросы экономики. - 2002. - № 7. -С.127-139.
- 6) Дочинець Н.М. Методика вимірювання розвитку консюмеризму в регіоні // Актуальні проблеми економіки. –2007. – №11(77). – С. 95-103.
- 7) Кампо Г.М. Дослідження зовнішнього середовища функціонування суб'єктів малого бізнесу в Закарпатській області// Актуальні проблеми економіки. –2007. - №11(77). – С.115-124.
- 8) Кондрат І. Ю. Факторно-результатний метод прогнозування розвитку економічної діяльності малого підприємства // Вісник Національного університету “Львівська політехніка”. Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку. – 2001.-

№436. – С. 209-216.

- 9) Методика вимірювання людського розвитку регіонів України // [http://www.un.kiev.ua/ua/hdr/2001/NHDR%202001%20\(ua\)%20Annex%204.pdf](http://www.un.kiev.ua/ua/hdr/2001/NHDR%202001%20(ua)%20Annex%204.pdf).
- 10) Садова У.Я. Соціальна політика в Україні: регіональні дослідження і перспективи розвитку: Монографія. – Львів: ІРД НАН України, 2005. – 408 с.
- 11) Семів Л.К. Регіональна політика: людський вимір: Монографія. – Львів: ІРД НАН України, 2004. – 392 с.

Кампо Г., Дочинец Н. Измерение уровня развития малого бизнеса региона.

В статье представлены методические рекомендации для измерения уровня развития малого бизнеса в городах и районах Закарпатской области, в основе которых лежит построение и расчет синтетического показателя - индекса развития малого бизнеса. Данный показатель позволяет разработать дифференцированный подход к управлению развитием малого бизнеса в пределах региона.

Ключевые слова: *малый бизнес, индекс, бизнес-среда.*